

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК НУК

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 18

Миколаїв

2025

Редакційна колегія вісника:

Берестнев В. Б., заслужений тренер (Миколаїв);

Бобіна О. В., канд. іст. наук, доц. (Миколаїв);

Гогоренко О. В., канд. філол. наук (Миколаїв);

Деркач В. М., заслужений тренер, канд. наук з фіз. виховання та спорту, доц. (Миколаїв);

Карсканова С. В., канд. психол. наук, доц. (Миколаїв);

Коваль С. С., канд. фіз.-мат. наук, доц. (Миколаїв);

Матвієнко Л. В., канд. іст. наук, доц. (Миколаїв);

Матійко О. В., заслужений діяч мистецтв (Миколаїв);

Міняйлова А. В., канд. пед. наук, доц. (Миколаїв);

Наливайко В. С., канд. техн. наук, проф. (Миколаїв);

Трибулькевич К. Г., д-р пед. наук, доц. (Київ);

Філатова О. С., д-р філол. наук, проф. (Миколаїв);

Філіппова Н. М., канд. філол. наук, проф. (Миколаїв);

Чугуєва І. Є., канд. психол. наук, доц. (Миколаїв);

Шаповалова І.В., канд. філос. наук, доц. (Миколаїв).

Відповідальний за випуск: **Бобіна О. В.**

Друкується за рішенням Вченої ради Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Протокол № 4 від 26.11.2025 р.).

Г94 Гуманітарний вісник НУК: збірник наукових праць. – Миколаїв: Ілліон, 2025. – Вип. 18. – 382 с.

У віснику опубліковані статті, що узагальнюють досвід роботи та результати досліджень у сфері вищої освіти та інших галузях знань. Основні рубрики вісника відповідають напрямам гуманітарної підготовки та соціально-гуманітарної освіти, яка здійснюється Навчально-науковим гуманітарним інститутом Національного університету кораблебудування. Вісник розрахований на викладачів, наукових працівників, фахівців, молодих науковців у сфері вищої освіти.

УДК 001(062.552)

© Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 2025

**БОБІНА ОЛЕГ – ДИРЕКТОР НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО
ГУМАНІТАРНОГО ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБЕДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА**

Шановний читачу!

Ви тримаєте в руках, а якщо забажаєте то, і почитаєте цікавий і незвичайний вісімнадцятий випуск Гуманітарного вісника НУК.

Цей номер відкривають матеріали підготовлені учасниками проєкту «Подолання розриву: розбудова потенціалу інклюзивної освіти в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях».

Проєкт почав реалізовуватися на початку 2025 р. за сприяння ЮНІСЕФ. Започатковано проєкт Командою академічних менеджерів НУК, реалізується командою викладачів і психологів НУК. Супроводжує проєкт команда одеського регіонального офісу ЮНІСЕФ.

Ці тексти – результат річної діяльності всіх учасників проєкту. Адже, щоб не придумав AI живий, реальний досвід, емоції і переживання він не передасть. Дякуємо нашим колегам які довірили плоди своєї праці Гуманітарному віснику.

Друга частина нашого збірника – роботи учасників XIII конференції «Миколаївщина і Північне Причорномор'я 2025». Ми друкуємо тези нашої конференції в нашому збірнику. Це має додати йому науковості, репрезентативності, сприяти поширенню Гуманітарного вісника серед колег і студентів.

Наступні частини вже є традиційними і містять результати роботи наших викладачів і студентів.

Тож читайте, рецензуйте і «кидайте» відгуки на електронну пошту oleg.bobina@nuos.edu.ua

**З подякою,
відповідальний за випуск Олег Бобіна**

Валуєва Ю. А.

студентка спеціальності 014.01 Українська мова і література,
Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
(Україна, Миколаїв), valuevaylianna2007@gmail.com

Чурсіна А. О.

студентка спеціальності 014.01 Українська мова і література,
Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
(Україна, Миколаїв), nastiachursina@gmail.com

Шаповалова І. В.

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії, Навчально-
науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв), iryna.shapovalova@nuos.edu.ua

РОЗВИТОК ОСВІТИ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У XIX–XX СТ.

Розглянуто розвиток середньої та вищої освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст. у контексті реформування освітньої системи Російської імперії. Проаналізовано зміни, пов'язані з освітньою реформою 1864 року, що впровадила новий «Статут гімназій і прогімназій» та сприяла становленню класичних і реальних гімназій. Висвітлено особливості діяльності освітніх закладів Катеринославської, Херсонської та Таврійської губерній, а також процес становлення вищої освіти, зокрема відкриття Імператорського Новоросійського університету (1865) та Миколаївського учительського інституту (1913). Окрему увагу приділено педагогічним ідеям В. О. Сухомлинського щодо гармонійного поєднання інтелектуального розвитку, виховання і турботи про здоров'я учнів. Висвітлено також особливості становлення жіночої освіти у Миколаєві та роль приватних жіночих навчальних закладів у розвитку гендерно зорієнтованої освіти.

Зазначено, що система середньої та вищої освіти Півдня України на межі XIX–XX ст. мала різнобічний характер і забезпечувала підготовку педагогічних, технічних та наукових кадрів, попри певні організаційні труднощі й обмеження у створенні комерційних навчальних установ.

Ключові слова: *освіта Півдня України, гімназії, реальні училища, Новоросійський університет, «Просвіта», Миколаївський учительський інститут, В. О. Сухомлинський, жіноча освіта, педагогічна діяльність, розвиток вищої школи.*

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого осмислення історичного досвіду розвитку освіти на Півдні України у другій половині XIX ст. – напочатку XX ст., який став важливою складовою формування національної системи освіти. Саме цей період характеризується активними реформами, становленням нових типів навчальних закладів, поширенням педагогічних ідей гуманізму та гендерної рівності, що зберігають своє значення й сьогодні.

У другій половині XIX ст. – напочатку XX ст. середня освіта в Катеринославській, Херсонській та Таврійських губерніях базувалися на основі таких освітніх закладів, як ліцеї та гімназії, останній з яких були поділені на класичні та реальні. Завдяки освітній реформі 1864 року, де було змінено наступні документи: «Статут гімназій і прогімназій», яким запроваджувалися класичні та реальні гімназії, які були семикласними та чотирикласними прогімназіями та стали відкритими для всіх станів. Проте, «внаслідок нової реорганізації, яка відбулася на початку 70-х років, класичні гімназії залишалися, а реальні гімназії стали училищами», зауважив В. Халамедник. Спочатку гімназійна освіта у південних губерніях російської імперії зазнавала стагнації, але у др. пол. XIX ст. – поч. XX ст. була покращена за рахунок кількості учнів та розвитком педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах [1].

Вища освіта Півдня України мала важливе значення, особливо при підготовці майбутніх педагогів для їх відправлення у земські пикколи, гімназії,

ліцеї, тих самих університетів за бажанням. І на фоні розвитку початкової та середньої освіти, вища не особливо виділялася, проте було розширення для комерційної та гірничодобувних промисловостей відповідно [1].

Імператорський Новоросійський університет відчинив двері для перших студентів 1 (13) травня 1865 року у складі трьох факультетів – історико-філологічного, фізико-математичного та юридичного, а 1900 року започатковано медичний факультет. З часу відкриття Новоросійський університет став флагманом науки та вищої освіти, відігравав значну роль у суспільному житті міста та регіону. Значне місце в навчальній роботі університету займали навчально-допоміжні установи: викладацька та студентська Пироговські бібліотеки, Палеонтологічний та Зоологічний музеї, Астрономічна обсерваторія, Ботанічний сад, Гідробіологічна станція, лабораторії та кабінети. Активно діяли Новоросійське товариство природознавців, Історико-філологічне товариство при ІНУ та Одеське бібліографічне товариство, члени яких брали участь в організації та проведенні вітчизняних і закордонних наукових з'їздів [2].

Початок ХХ ст. був відмічений поворотними соціально-політичними подіями, що змінили культурно-освітній фон України на користь української мови та української школи [6]. Починаючи з 1905 р., на території України з'являється мережа «Просвіт». Перше громадське культурно-освітнє товариство такого типу з'явилося у Львові ще у 1898 р. Вже за кілька років «Просвіти» заснувалися у Києві, Одесі, Катеринославі, Житомирі, Миколаєві та інших містах [6]. Товариства «Просвіти» ставили перед собою цілий ряд навчально-виховних завдань, серед яких головне загальноосвітня діяльність в широких масах населення. Основними завданнями діяльності «Просвіт» були визначені: а) розгортання мережі початкових шкіл; б) післяпочаткова освіта (для тих, хто закінчив українську школу та тих, хто отримав початкову освіту у інших навчальних закладах); в) загальноосвітня діяльність в широких масах населення, а саме: ознайомлення з історією та культурою України; виховання патріотизму, формування українського виховного ідеалу; налагодження видавничої справи,

опікування засобами масової інформації, бібліотеками; соціально-педагогічна, театральна-видовищна діяльність [6].

Миколаївський учительський інститут було відкрито 27 жовтня 1913 року на підставі Положення про учительські інститути від 31 травня 1872 року. Складався зі словесно-історичного, фізико-математичного та природничо-географічного факультетів. Перебував у віданні Міністерства народної освіти, безпосередньо підпорядковувався попечителю Одеського навчального округу. Готував учителів для міських училищ. Для проходження студентами практики при інституті було відкрито міське училище з чотирирічним терміном навчання. У березні 1920 року учительський інститут було перетворено на педагогічний. 1921 року перейменований в інститут народної освіти з чотирирічним терміном навчання. 1930 року був реорганізований в інститут соціального виховання з трирічним терміном навчання. 1934 року заклад перейменували у педагогічний інститут з чотирирічним терміном навчання. 1936 року при педінституті було відкрито вчительський інститут і вечірнє відділення. У серпні 1938 року відкрито заочний відділ. Перебував у віданні Народного Комісаріату освіти УРСР [3]. 1999 року інститут перейменований на педагогічний університет, 2002 року отримав статус державного університету, 2003 року йому присвоєно ім'я В. О. Сухомлинського [3].

Сухомлинський вважав, що успішне розумове виховання можливе за умови, коли вчитель на кожному уроці буде одночасно викликати в учнів жадоу до навчання і вчити їх вчитися. З цією метою у Павлиші практикувалися уроки думки, творчі завдання, створення високого інтелектуального фону, прищеплення любові до читання, створення гуманного і вимогливого підходу до оцінювання, вмiла організація виконання домашніх завдань, виховання самодисципліни у розумовій праці. Останню Сухомлинський розглядав у тісному зв'язку зі зміцненням здоров'я учнів, вважаючи, що у більшості випадків їх відставання у навчанні головною причиною є поганий стан здоров'я. Успіх у навчанні починається з турботи про те, як харчується і як спить дитина, яке її

самопочуття, як вона грає, скільки годин протягом дня буває на свіжому повітрі [5].

Активного розвитку освіта для дівчат у Миколаєві зазнала в середині XIX ст., незважаючи на численні суспільні та організаційні перешкоди. Вже в 1850 р. розпочалося листування між попечителем Одеського навчального округу та Миколаївською міською поліцією щодо можливості заснування в Миколаєві приватного жіночого пансіону, ініціатором якого виступила донька генерал-лейтенанта Шульгіна І. Шульгіна [4]. Одним із важливих аспектів розвитку гендерно спрямованої освіти в місті є створення приватних навчальних закладів для дівчат. Ці установи виникли завдяки ініціативі приватних осіб, здебільшого жінок, які продовжували в них працювати, опікуючись насамперед організацією навчального процесу [4].

Отже, у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. система освіти на Півдні України пройшла шлях від стагнації до активного розвитку. Освітні реформи сприяли розширенню мережі гімназій, ліцеїв, університетів, а також відкриттю нових педагогічних закладів. Особливе значення мало становлення вищої педагогічної освіти та діяльність просвітницьких товариств, які поширювали українську культуру й мову. Розвиток жіночої освіти й ідеї Сухомлинського засвідчили гуманістичні тенденції доби та прагнення до духовного й інтелектуального зростання суспільства.

Джерела та література

1. Полянський М. П. Розвиток освіти півдня України в другій половині XIX – початку XX ст. на уроках історії в школі: кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / наук. керівник О. В. Черемісін. Івано-Франківськ, 2025. 27 с.

2. Офіційний сайт Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: <https://share.google/txBwP0vIcBiv9pKvt>.

3. Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського: віхи історії (1913–2008) / уклад. В. Д. Будак; Миколаїв, 2009. 184 с.

4. Картузов К. Розвиток початкової та професійної освіти для жінок на Миколаївщині в документах фондів давніх актів Державного архіву Миколаївської області. *Архіви України*. 2025. № 1. С. 86–94.

5. Лазанська Т. І. Історія української педагогіки: курс лекцій. Київ: Либідь, 2004. С. 14–27.

6. Левківський М. В. Історія педагогіки: навч. посіб. 4-те вид., стер. Київ: ЦУЛ, 2011. 389 с.

Valueva Y. A., Student of the Specialty 014.01 Ukrainian Language and Literature, Educational and Scientific Pedagogical Institute named after V. O. Sukhomlynskyi of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), valuevaylianna2007@gmail.com

Chursina A. O., Student of the Specialty 014.01 Ukrainian Language and Literature, Educational and Scientific Pedagogical Institute named after V. O. Sukhomlynskyi of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), nastiachursina@gmail.com

Shapovalova I. V., Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences and Philosophie, Educational and Research Institute of Humanities of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), iryna.shapovalova@nuos.edu.ua

Development of education in Southern Ukraine in the 19th – 20th centuries

The article examines the development of secondary and higher education in Southern Ukraine in the second half of the 19th and the early 20th centuries in the context of the educational system reform of the Russian Empire. It analyzes the changes associated with the educational reform of 1864, which introduced the new «Statute of Gymnasiums and Progymnasiums» and contributed to the establishment of classical and real (technical) gymnasiums. The peculiarities of the activities of educational institutions in the Katerynoslav, Kherson, and Taurida Governorates are highlighted, as well as the process of establishing higher education, particularly the opening of the

Imperial Novorossiysk University (1865) and the Mykolaiv Teachers' Institute (1913). Special attention is paid to the pedagogical ideas of V. O. Sukhomlynskyi concerning the harmonious combination of intellectual development, upbringing, and care for students' health. The features of the establishment of female education in Mykolaiv and the role of private women's educational institutions in the development of gender-oriented education are also covered. It is noted that the system of secondary and higher education in Southern Ukraine at the turn of the 19th–20th centuries was diverse and provided training for pedagogical, technical, and scientific personnel, despite certain organizational difficulties and limitations in the creation of commercial educational institutions.

Keywords: *education of Southern Ukraine, gymnasiums, real schools (realschulen), Novorossiysk University, «Prosvita», Mykolaiv Teachers' Institute, V. O. Sukhomlynskyi, female education, pedagogical activity, development of higher education.*

